

РЕГИОНАЛНЕ И ЕТНИЧКЕ ДИСПРОПОРЦИЈЕ У ПРИРОДНОМ КРЕТАЊУ СТАНОВНИШТВА СРБИЈЕ

Извод: У раду се говори о регионалној и етничкој диспропорцији у природном кретању становништва Србије и значају занемаривања овог питања. Због тога се и могло догодити да се на једном крају земље (Војводина и највећи део Централне Србије) хришћанско становништво већ дуги низ година налази на граници биолошке депопулације, односно да се више уопште природно не обнавља, док се истовремено муслиманска (пре свега албанска) популација репродукује истим интензитетом као становништво азијских и афричких исламских земаља.

Кључне речи: природно кретање, становништво, репродукција, популациона политика, Србија.

Abstract: Questions of existence and development of nations environment protection, national, economic, cultural and overall civilization dominance, represent in a recent human history those subjects which are almost always discussed in a context of natural movement and biological reproduction. Neglect of these problems led to today's demographic reality in Serbia, where demographic development is characterized by divergent reproductional behavior of Christian and Muslim people. And so it happened, that in one part of the country (Vojvodina and the largest part of Central Serbia) Christian population is on the verge of the biological depopulation for a number of years, reference to that, there is no more natural regeneration at all, while in the same time Muslims (first of all Albanians) people is reproducing with the same intensity like the population of Asian and African islamic countries.

Key words: Natural movement, population, reproduction, population policy, Serbia.

Природно кретање становништва у било којој држави од суштиског је значаја за њен развој, јер дубоко задире у све сфере социјалног, економског, културног и политичког живота. Због тога су рађање, смртност, природни прираштај, брак, породица, контрола рађања и обнављање генерација, од прапочетка људске врсте па све до данас, на различите начине, представљали подручја стихијног или планског, повремениг или дугорочног, деловања различитих мера и акција друштва и државе - од моралних и религиозних, до правних норми.

Питање о повезаности броја и раста становништва, друштвеног

*Мр Светлана Радовановић, Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд. Рад примљен 26.09.1997. године.

уређења, снаге и стабилности државе, њеног геополитичког положаја и политичких интереса, насељености територије и демографских извора радне снаге, занимало је владајуће кругове и умне људе од времена стварања првих држава, па су, на пример, у античком Риму, грађани приликом склапања брака изјављивали обавезу „да одиста имају намеру и да сматрају за своју дужност да добију децу“¹. На другој страни, нека истраживања показују да је од најстаријих времена код многих етничких скупина и у одређеним друштвеним слојевима спровођена контрола рађања, често под утицајем сујеверја, заблуда и незнања, али и свесно, због тешких економских прилика. Према томе, контрола рађања, а у вези с тим и ставови о обнављању становништва и спровођењу популационе политике, очигледно су чинили значајну страну друштвене свести и репродуктивног понашања у току досадашње друштвене историје. Отуда је логично што рађање и умирање људи свака религија ставља у средиште својих кодекса и што из тумачења о овом појавама изводи и основне догме о односу човека и његовог природног множења према божанским законима.

Директна повезаност пораста, стагнирања или опадања броја становника са биолошком репродукцијом, условила је најшири друштвени и научни интерес који не мимоилази ни једну историјску епоху, да би у друштвеној теорији и у теоријама неких посебних наука овој основни проблем развитка људских популација задобио нарочити значај, без обзира на различите приступе и интерпретације. Настојање да се регулише бројност људске популације и да се она прилагоди потребама за радном снагом, својствено је људским друштвима у свим историјским периодима. И да би се обезбедило од последица претераног смањења, као и претераног повећања броја становника, свако људско друштво је, полазећи од нагомиланог искуства, уводило одређене друштвене одредбе².

Крупна питања опстанка и развоја народа, очувања животног простора, националне, економске, културне, геополитичке и цивилизацијске превласти, представљају у новијој људској историји оне теме које се скоро увек разматрају у контексту природног кретања и биолошке репродукције људи. Јасно испољавање ових релација везује се већ за прву демографску експлозију која у Европи датира од XVIII века, затим за развитак капиталистичког система, стварање индустријског друштва, формирање и експанзију империјалистичких сила и њихове сукобе око политичке и економске превласти. У приближно исто време развијају се природне науке и статистика као општи метод познавања масовних појава у друштву и држави и као информациона основа за управљачко деловање. Од тих времена па до данас природни раст становништва, и демографски фактор уопште, третирају се или као детерминанта и лимитатор друштвено-историјских кретања, или као природно-друштвени процес који је одређен деловањем спољних чинилаца економске, социјалне, културне, просторне и политичке врсте, при чему демографски

¹Hawley Amos, *Population and Society: An Essay of Growth*. In "Fertility and Family Planning. A World View." The University of Michigan Press, 1969, p. 189-109. У руском преводу: Население и общество, "Проблеми народнонаселенија", Москва 1977, стр. 217-238. Позивајући се на студију А. Е. Вовка, Hawley развија тезу о демографским диспропорцијама као чиниоцу историјских промена и сматра да је „распадање Римске империје било убрзано смањењем броја становника због учесталих епидемија и ратова“. У то време су предузимане акције „да се радна снага привеже за поседе, да се спрече миграције и стимулише рађање“.

²Hawley Amos, *Population* стр. 217

процеси увек имају статистички карактер. Различите, више или мање успеле комбинације ова два детерминистичка приступа, коришћена су и у југословенској демографској теорији и пракси не уносећи важнија открића у познавању законитости репродукције становништва и углавном представљајући млака реаговања на одређена стања у демографском и друштвеном развоју.

Непридавање одговарајуће важности друштвено-историјском значају природног кретања становништва, посебно у периоду од средине овога века, проузроковало је у Србији бројне контраверзе у демографском развоју што је резултирало историјским преокретом у просторном расту и размештају становништва ове Републике. Од доскорашњег општег и апстрактног принципа социјализма „човек је највеће богатство“, који је осим хумано-етничког смисла подразумевао и задовољавајућу биолошку репродукцију свих етничких заједница у мултинационалној држави, као закониту појаву демографског развоја у социјалистичким друштвено-економским односима, није остало ништа у демографској реалности. Тако се и могло догодити да у оквирима исте државе, под истим условима политичког и друштвено-економског уређења, изразита карактеристика демографског развоја постане дивергентно репродуктивно понашање, односно да се у највећем делу земље (Војводина и највећи део Централне Србије) становништво већ дуги низ година налази на граници биолошке депопулације, док се истовремено у јужној српској покрајини и после пет деценија од завршетка Другог светског рата и успостављања нове југословенске власти становништво албанске националности репродукује скоро истим интензитетом као становништво азијских и афричких исламских земаља. Очигледна последица таквог нехаја је чињеница да су, од 1991. године, апсолутни носиоци природног обнављања становништва српске државе (Републике Србије) постале њене културно-цивилизацијски несродне националне мањине и етничке групе (Албанци, муслимани Рашке области, Роми).

Република Србија (као ни претходна ни садашња Југославија) практично није ни имала популациону политику у друштвеној пракси, тј. на делу, са дугорочним спровођењем развојних циљева.

Ова констатација се не односи на организовану колонизацију Војводине српским живљем из западних српских земаља (Босна, Херцеговина, Лика, Банија, Кордун, Далмација) и Црне Горе, као ни на спречавање повратка предратних колониста на Косово, Метохију и у Македонију. Такође није узет у обзир и различит однос тадашње комунистичке власти према двема антисрпски настројеним и у рату компромитованим националним мањинама: Немцима („фолксдојчерима“) и Албанцима. Тако су војвођански и остали домаћи Немци (славонски, посавски) тзв. „фолксдојчери“ крајем Другог светског рата и непосредно иза тога највећим делом прогнани (судбина која је задесила и огромну већину Немаца у Пољској и Чехословачкој), док су Албанци (Арнаути, Шиптари), без обзира на масовно учешће у војним и осталим акцијама на страни фашистичке Италије (до септембра 1943.) и нацистичке Немачке (до краја 1944. године), и даље имали третман фаворизоване етничке скупине. Наиме, Албанци су већ средином 1945. године (уставном одредбом о успостављању Аутономне Косовско-Метохијске Области - АКМО) практично задобили политичку аутономију, са разорним последицама по интегритет српске државе (миграциони егзодус Срба и

Црногораца од почетка шездесетих до краја осамдесетих година, стицање државности према уставу из 1974. године, стварање националистичко-сепаратистичког покрета тзв. „албанске алтернативе“ у циљу сецесије Косова и Метохије итд.) Према томе, и колонизација Војводине, која је имала за циљ словенизацију (србизацију) северне развијене Покрајине (што се може ценити као позитивни процес у односу на српске националне интересе), и десрбизација Косова и Метохије (којом се разара српски етнотериторијални корпус), поред читавог низа других „решења“ титоистичке националне политике (проглашење муслиманске нације од 1961. односно 1971. године, „македончење“ старосрпског становништва у западној и скопско-кумановској Македонији, подржавање „похрваћења“ великог броја Срба у урбанизованим крајевима Хрватске, албанизација српских муслимана итд.), представљају смишљену и дугорочно спровођену политику која је највећим делом била усмерена ка потпуном онемогућавању политичког, територијалног и етнокултурног интегрисања српских земаља и српске нације.

Већ од педесетих година успостављени су диспропорционални трендови у демографском развоју макро и мезо региона Србије, који су се непрекидно продубљивали до најновијег времена. Тако је данас очигледна дубока поларизација биолошко-демографског процеса, при чему је у њеној основи огромна разлика у репродуктивном понашању етничитета: Срба и скоро свих осталих етноса Војводине (Мађари, Хрвати, Буњевци, Шокци, Русини, Словаци и др. осим Рома), такође Срба у скоро читавој Централној Србији, на једној страни, и Албанаца Косова и Метохије и јужног „рога“ јужне Србије (општине Прешево, Бујановац и Медвеђа), као и муслимана Рашке области, на другој страни. На тај начин се умесно запажање о становништву Србије „као репрезентанту светског модела репродукције становништва - од биолошке депопулације посттранзиционог периода, до демографске експлозије у почетној фази демографске транзиције - може допунити и увођењем детерминистичких чинилаца културно-цивилизацијске, етнопсихолошке и демографско-системске природе, који су по доскорашњем преовлађујућем моделу тесне каузалне везе између економског и демографског развоја занемаривани у многим анализама и објашњењима текуће демографске, заправо етнодемографске, поларизације, која је кроз све периоде стварања српске државе и њеног специфичног статуса у оквиру СФР Југославије, и особито после њеног распадања, увек имала и геополитичке импликације“³. Тако је и поред многих саветовања о популационој политици пропуштено драгоцено време за ублажавање демографских диспропорција у нашој земљи. Наиме, очигледна дугорочна појава екстремно различитог биолошког раста српског етноса и одређених етничких заједница унутар Србије искључивана је из реалног геополитичког и националног контекста, да би се најчешће сводила „стерилна академска наклапања о друштвено-развојној условљености закаснеле демографске транзиције... и традиционалног облика репродукције“⁴. При томе је најчешће потенциран значај опадајућих релативних витално-статистичких показатеља, док су занемариване фактичке апсолутне вредности природног прираштаја које су задњих десетак година за српску попу-

³М. В. Радовановић, цитат из геополитичке студије о Косову и Метохији, у штампи.

⁴Милован В. Радовановић, Косово и Метохија у Републици Србији и Савезној Републици Југославији, Београд - Ваљево, 1993. стр. 7.

лацију убрзано задобијале карактеристике демографског суноврата, док је апсолутни раст албанске популације, и поред релативног смањења наталитета и природног прираштаја, достигао такве размере које убедљиво потврђују потпуну доминацију у биолошкој репродукцији укупног становништва Србије⁵.

У међувремену (1961-1991.) демографски потенцијал на Косову и Метохији порастао је преко два пута, а неконтролисан биолошки раст албанске етничке заједнице стављен је у функцију националистичко-сепаратистичких циљева и идеја. С тога, а имајући у виду демографску и политичку ситуацију на Косову и Метохији, за организовање југословенске популационе политике данас „не постоје одговарајући политички услови, јер ће се њеном увођењу супротставити јак покрет албанских сецесиониста, који у демографској преоћи Албанаца виде важан услов за отварање својих политичких циљева“⁶. С друге стране, искуство земаља у којима су спровођене мере популационе политике указују на то да пуна рехабилитација недовољног рађања, неопходна за подручја Централне Србије и Војводине, до сада у Европи скоро нигде није постигнута⁷. То значи да ће последице недовољног рађања у око 80% југословенске популације и преобилног рађања у око 20% популације у којој доминантно место заузима албанска етничка заједница, у будућности бити још изразитије, смањујући тако шансе за релативну хомогенизацију југословенског демографског развика као једне од „битних предпоставки напретка земље као целине, првенствено у економској сфери, а затим у социјалној и свакој другој. Проблем хомогенизације постоји све док трају изражене разлике у плодности становништва и њихове демографске последице, јер се ове не могу самопоништавати, нити решавати миграцијама становништва. Миграције становништва могу деловати само као корективни фактор у решавању разлика у рађању и то делимитичним ублажавањем њихових демографских последица, а стварно решење је у радикалној измени сваког од репродуктивних модела“⁸.

Укључивање етничког, односно етнокултурног фактора, у разматрање природног кретања становништва објашњава и значајне разлике на регионалном плану развика становништва Србије, које у датим демографским и

⁵Ову констатацију потврђују следеће статистичке чињенице: 1990. године, непосредно пред улазак целокупног српског становништва у фазу биолошке депопулације која почиње са 1991. годином (-0.2 промила) укупни апсолутни природни прираштај становништва Републике Србије износио је 51913, од чега на Србе и Црногорце отпада 2055 (4,0%), на Албанце 43837 (84,4%), а на све остале 6021 (11,6%). У истој 1990. години природни прираштај Срба и Црногораца у Централној Србији износио је свега 908 (!) и то на 5157024 становника, на Косову и Метохији 2154 (на 215346 становника), а у Војводини -1007. Према томе, и оваква минимална позитивна вредност за укупну српско-црногорску популацију Републике настала је захваљујући природном прираштају Срба и Црногораца на Косову и Метохији - **М. В. Радовановић**, Ибид, стр. 23-24; Саопштење Савезног завода за статистику, бр. 014, од 20.01.1995.

⁶**Мирослав Рашевић**, Становништво СР Југославије - тенденције и проблеми, у Становништво и домаћинства СРЈ - према попису 1991, ИДН ЦДИ и СЗС, Београд 1995, стр. 292.

⁷Ибид, стр. 293. Наводи се да је популациона политика у прилог рађања имала успеха у неколико европских земаља, али не у смислу пуне рехабилитације. У Француској је упркос интензивној популационој политици плодност становништва још увек испод потреба простог обнављања, у Мађарској и Чехословачкој је захваљујући интензивној популационој политици ниво рађања у седамдесетим годинама достигао потребе простог обнављања, али је убрзо затим ниво рађања опао испод потреба простог обнављања становништва иако су мере популационе политике све време промењиване. Мере популационе политике у Шведској дале су готово спектакуларне почетне резултате (1990. године на једну жену било је 2.14 живорођене деце), али још увек је рано говорити о томе да ли ће се и колико дуго ови резултати одржати.

⁸Ибид, стр. 292

политичким условима, још више усложњавају евентуална могућа решења. Наиме, анализом статистичких података са сигурношћу се може установити правилност по којој је степен и интензитет демографског раста у макрорегионалним целинама Србије директно пропорционалан етничкој структури и етнодемографском размештају. Тако је између 1953. и 1961. године апсолутни пораст становништва у Републици износио 663073 лица, Централна Србија је у њему учествовала са 54%, Војводина са 23% и Косово и Метохија са 22%. У деценији 1981 - 1991. ситуација је битно промењена, тако да у укупном републичком апсолутном порасту становништво (465315) Војводина не партиципира (-4.8%), док Косово и Метохија учествују са 80%, а Централна Србија са око 24%. Одлучујућу улогу у тим променама несумњиво је имало неуједначено природно кретање у оквиру различитих етничких заједница, а чињеница да Централна Србија и Војводина први пут у својој новијој демографској историји показују негативан миграциони салдо, указује на преломне промене. Статистички резултати за период 1981 - 1991. године, у односу на све претходне међупописне периоде, документују да је однос компоненти, демографског раста у Србији претрпео значајне квалитативне промене, будући да компонента биодинамике постаје једини фактор пораста становништва. Осим тога, неоспорна чињеница да је функцију биолошког обнављања становништва Србије практично преузела албанска етничка заједница, а с обзиром на етно-територијални распоред становништва, дошло је до крупних разлика у демографском расту по макрорегионалним целинама Републике. Претпоставка о наставку овакве биодинамике, која се изражава кроз демографски суноврат највећег дела популације Централне Србије и Војводине, је оправдана у том смислу, што је илузорно очекивати да ће се у непосредној будућности било шта је битно променити. На то упозоравају и истраживања будућег развоја југословенског становништва, која јасно потврђују нагомилане проблеме и сложености, деликатност и тешку предвидљивост исхода општезадовољавајућих демографских решења. Према тим истраживањима и пројекцијама становништва од 1991. до 2031. године, настављање спонтаног кретања фертилитета претпоставља опадање броја становника у Централној Србији и Војводини између 15% и 20% и пад броја становника на Косову и Метохији за 70%, док претпоставке средњег фертилитета указују на тежњу ка стабилизацији броја становника у Централној Србији и Војводини после 2031. године, односно високи фертилитет би условио лагани раст становништва ових подручја⁹. Међутим, спонтано остварење средњег и високог фертилитета становништво Централне Србије и Војводине нема никакву шансу, већ је неопходна хитна, добро организована и дугорочно радикална интервенција државе, која би, преко својих научних, политичких и социјалних институција, морала спровести одговарајуће мере неопходне за управљање демографским процесима, у оквиру којих би диференцијална популациона политика представљала не само потребу већ и захтев највишег приоритета у земљи. У том случају, а према резултатима средње и високе варијанте датих пројекција, „демографска ситуација у земљи би се само делимично побољшала због двојаких ефеката. На једној страни би дошло до рехабилитације фертилитета и нулте односно ниске пози-

⁹ **Мирослав Рашевић**, Становништво СР Југославије - тенденције и проблеми, у: Становништво и домаћинства СР Југославије - према попису 1991, ИДН ЦДИ и СЗС, Београд 1995. стр. 302.

тивне стопе раста становништва у Централној Србији, Војводини и Црној Гори, а на другој наставио би се брз раст становништва на Косову и Метохији и увећање демографских разлика у земљи.¹⁰"

Како је у нашој демографији опште прихваћено гледиште о деловању процеса и правилности демографске транзиције, односно о таквим токовима и ефектима демографског преображаја у коме ће елементи друштвено-економске развијености одиграти посебно важну улогу у природном кретању становништва, поставља се питање зашто демографски развитак Албанаца на Косову и Метохији испада из транзиционог модела, бар када се ради о деловању главних детерминанти друштвеног развоја на природни прираштај и ниво биолошке репродукције становништва. Наиме, ако се релативно ране појаве изразитог пада фертилитета и размаха контроле рађања у заосталим аграрним срединама источне Србије и неких крајева Војводине могу уклопити у тезе о варијабилним и специфичним појавним облицима транзиције и ако „за 80% становништва Југославије важи констатација о готово завршеној демографској транзицији¹¹”, онда нам однос конкретне демографске ситуације Косова и Метохије и теорије демографске транзиције изгледа неприхватљив. Ако ни због чега другог, а оно због чињенице да је у албанској популацији демографска инерција добила нови подстицај управо у периоду најбржег и највећег економског и културног напретка, развијајући и учвршћујући необичну симбиозу између патријархалних норми репродукције, модерног схватања друштвеног прогреса и традиционалне тежње да високим фертилитетом компактно и чврсто запоседне територију и у датим условима оствари и највећи могући степен етничке и културне хомогености. Оваква симбиоза има карактер јединственог феномена у Европи, а одликује се сасвим посебном психолошком, културном, социјалном, економском и геополитичком логиком. Другим речима, демографски развитак косовско-метохијских Албанаца већ деценијама иде путем који је предиспониран историјски, социјално и културно још знатно раније, а његова привидна ирационалност резултирала је завршеном фазом културне и етничке хомогенизације и просторно-демографске компактности која је практично ненарушава. Континуираност оваквог процеса не значи ништа друго до одсуство управљачке планомерне акције шире друштвене заједнице и њених центара политичке моћи, усмерених ка постизању другачијих циљева и исхода који би бар санирани растућу диспропорцију демографског развоја у Србији. Наиме, то што ће се у догледној будућности и албанско становништво најзад уклопити у једну од теза демографске транзиције ирелевантно је за конкретну демографску ситуацију у Републици, али показује да се општи модели развоја не могу примењивати без објективног научног познавања стварности и њених корена у најширем друштвено-историјском смислу.

Да су Албанци у Покрајини успоставили неке друге правилности у репродуктивном понашању које се не могу објаснити „закаслелом демографском транзицијом” и „традиционалним моделом репродукције” најбоље илуструју упоредни подаци о виталним догађајима за Албанце Косова и Метохије, Албаније, Македоније и Црне Горе.

¹⁰Ибид. стр. 30

¹¹Брезник Душан, Дугорочни развитак становништва Југославије и нека поређења са становништвом света, „Статистичар” бр. 10, Београд, 1982. стр. 1-51.

Табела 1 Витални коефицијенти за Албанце Косова и Метохије, Албаније, Македоније и Црне Горе 1960-1990.

Стопе	Косово и Метохија	Албанија	Македонија	Црна Гора
Живорођени				
1960	48.1	43.3	45.9	29.5
1970	42.2	32.5	39.3	19.0
1980	37.6	26.5	29.5	10.0
1990	30.5	25.2	24.2	12.0
Умрли				
1960	16.4	10.4	18.8	9.5
1970	9.6	9.2	11.7	5.4
1980	5.6	6.4	7.2	4.8
1990	3.7	5.6	6.2	4.2
Природни прираштај				
1960	31.7	32.9	27.1	20.0
1970	32.6	23.3	27.6	13.6
1980	32.0	20.1	22.3	5.2
1990	26.8	19.6	18.0	7.8

Извор: Демографска статистика 1960-1991, СЗС, Београд; i Vjetari statistikor i Shgiperise, Drejtoria e statistikës, Tirana, 1991.

Подаци показују да се Албанци Црне Горе репродуктивно понашају сасвим другачије од Албанаца осталих територија, што би се могло објаснити тиме да су они најконцентрисанији у приморском региону са непосредним подгоричким залеђем (87% од укупно Албанаца 1991.), где су под дуготрајним деловањем медитеранских културних утицаја. Насупрот њима, Албанци Косова и Метохије и Македоније шездесетих година имају сличне стопе виталних догађаја као њихови сународници из земље матице; међутим, од шездесетих година до данас уочавају се разлике не само између Албанаца Косова и Метохије и Албаније, већ и између косовско-метохијске и македонске албанске популације. Треба нагласити да ова тема до сада није научно елаборирана, иако са политичко-демографског и етногеографског становишта има значаја на етнокултурне процесе у српској и македонској држави. Стога износимо само нека запажања за која предпостављамо да ће будућим истраживањима бити потврђена.

Као прво, треба нагласити да су наведени подаци само један од статистичких показатеља знатно сложенијег процеса демографског развоја албанских популација у Србији и Македонији; и друго, треба имати на уму да се демографски развој ових популација деценијама одвијао под различитим условима политичког статуса територија на којима етнички Албанци чине апсолутну већину, као и под различитим утицајима етнокултурног прилагођавања, односно под различитим условима интеррегионалне и међурегионалне просторне динамике албанског становништва.

Косовско-метохијски Албанци су већ од 1945. године имали политичку

аутономију која је крајем шездесетих и почетком седамдесетих година сукцесивно прерасла у политички фаворизовану државост. На таквој основи је израђена идеологија и стратегија о „Косово-Република“ у чијој је функцији била (и остала) висока репродукција и етничко запоседање простора. У прилог томе ишла је обилата материјална помоћ која је, осим за развој привреде и инфраструктуре, здравства и др. утрошена за стварање универзитета, академија наука, ангажовање великог броја наставника из Албаније, учвршћивање власти, банкарства и посебно на социјалну потпору¹². Резултати оваквог развојног процеса су познати: удвостручење становништва за мање до 30 година, егзодус Срба и Црногораца, албанизација највећег дела територије Покрајине и етнокултурна и етнодемографска гетоизација. Зато је и миграциона динамика косметских Албанаца задобила сасвим специфичне одлике. Она је имала у оквирима Покрајине релативно висок интензитет локалних кретања. Покрајина је истовремено прихватала и ситуирала, до данас никада званично утврђен и објављен прилив емиграната из Албаније, да би се у односу на окружење понашала инертно. Треба још поменути релативно интензивне привремене економске миграције Албанаца у земље западне Европе, које су практично без утицаја на динамику демографског раста косметских Албанаца, али имају нарочити значај за организовану материјалну потпору политичког и демографског програма албанске алтернативе у Покрајини.

У суседној Македонији, и поред културне једнородности косметских и македонских Албанаца, и истих полазних традиционалних норми репродуктивног понашања, демографски развој албанске популације се одвијао унеколико другачије. Албанци у Македонији кроз читав послератни период имају третман националне мањине, без икакве територијалне и политичке аутономије, која, једноставно, ни у једној варијанти није долазила у обзир. Чак је и у културно образовној сфери све строго дозирано. Сви покушаји политичко-територијалног организовања аналогног косметској ситуацији су енергично спречени (република „Илирида“, властити Универзитет и сл.). Стога су се македонски Албанци нашли у ситуацији делимичног интегрисања у специфично македонско грађанско друштво, прихвативши учешће у свим сферама политичког, економског и друштвеног живота. С просторно-демографског становишта, македонски Албанци су показали већ виђену и типичну предузимљивост, преплавивши Скопље и Скопску котлину, градове западне Македоније са Охридским регионом и делимично кумановски крај. Но и поред свега тога, они су, изузимајући повремени екстремне акције, пропустили стварању друге албанске државе у југословенском простору космет-

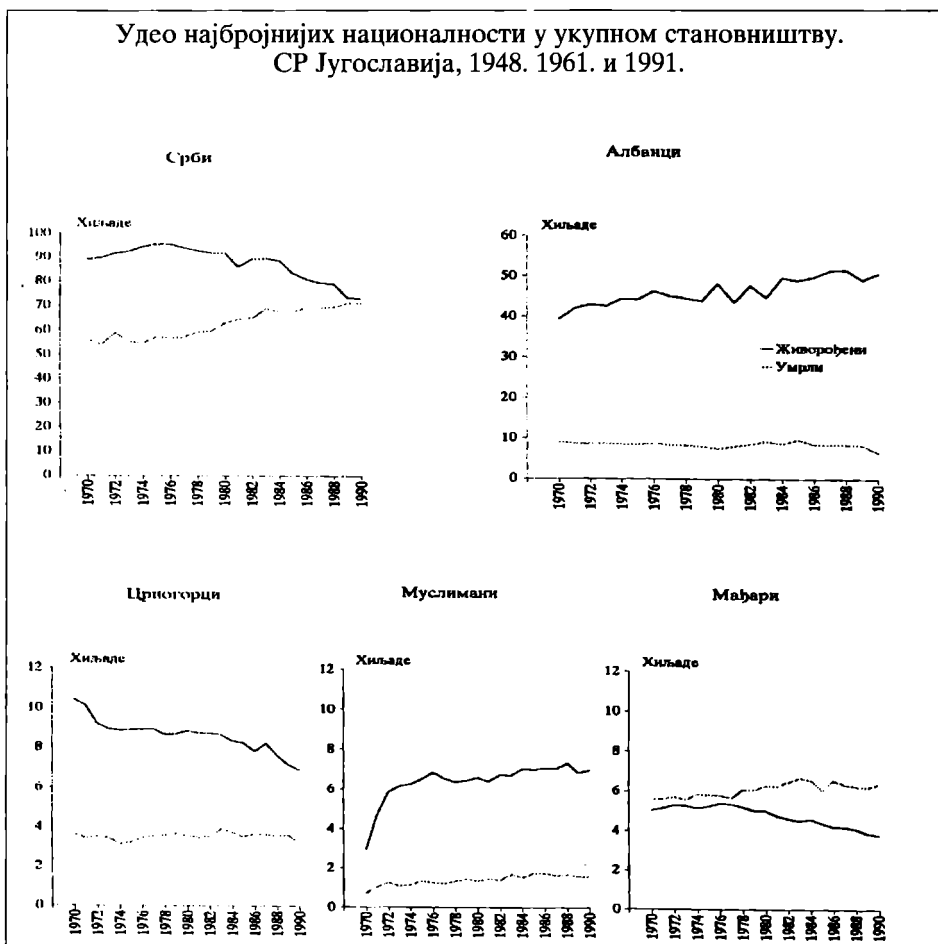
¹² **Стипе Шувар** у есеју „Незавршени мандат“ („Глобус“, Загреб, 1989.) говори о томе која је средства из Фонда за неразвијена подручја добило Косово и Метохија. До 1965. године Косово добија средства за развој од СФРЈ у виду „гарантованих инвестиција“, а од 1965. из Фонда за развој недовољно развијених република и Косова. Средства фонда 1966-1970. и 1971-1975. године износе од 3.2 до 4.1 посто од вредности друштвеног производа земље.

У студији „Привредни развој Косова-резиме истраживања“ (Марксистички центар ЦК СК Србије, Београд 1990.) приказано је како од 1966-1990. године Косово добија, из Фонда Федерације, све већа средства за привредни развој чији се релативни удео повећава са 30.0 на 48.1% од укупно средстава овог фонда. У истом периоду Покрајина добија и примат у расподели допунских средстава за финансирање друштвених служби у привредно недовољно развијеним подручјима. Тако је од укупно 110 тадашњих милијарди динара Косово добило 51.9 милијарди, а при расподели кредита међународне банке за обнову и развој такође има примат и у периоду 1976-1980. добија 330.7 милиона долара (од укупно 1041.2), а у периоду 1981 - 1985. године 347.5 од укупно 869.0 милиона долара.

ској албанској алтернативи. На демографском плану то се одразило на смањење стопа наталитета, све активније суделовање у урбанизацији македонских градова, партиципацију у економском и друштвеном животу те и делимичном организовању мултиетничког друштва македонске државе.

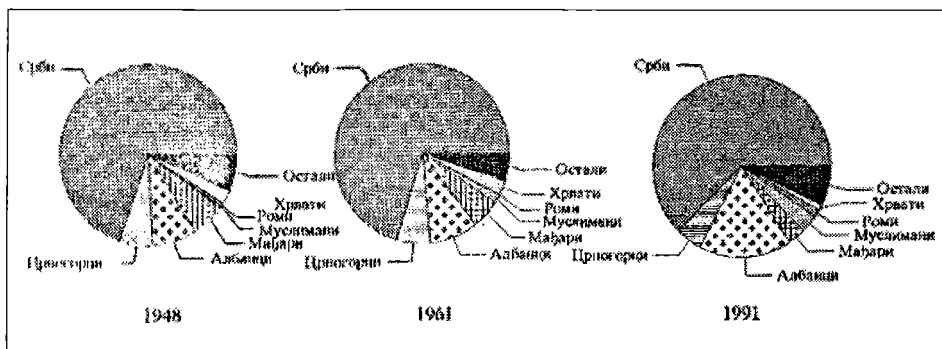
* * *

Може се, дакле, извести закључак да су конкретна демографска ситуација на Косову и Метохији и општа теорија демографске транзиције у дубокој супротности, што само потврђује чињеницу да се општи модели развоја не могу односити на сва историјски реална збивања. Објективно научно познавање стварности и њених корена у најширем друштвено-историјском смислу, по мом уверењу, најчешће је сузбијано идеолошким и

Извор: Светлана Радовановић, Етничка структура и матерњи језик - Становништво и домаћинства СР Југославије према попису 1991, СЗЦ и ИДИ ИДН, Београд, 1995

(Прилог 1)

Извор: исти

(Прилог 2)

свим осталим мистификацијама, јер се демографска експлозија на Косову и Метохији могла предвидети. Благовременим предузимањем одговарајућих мера популационе политике могла се евентуално ублажити могућност неометаног чврстог и компактног запоседања (историјски туђих) територија високим фертилитетом који омогућава остварење највећег могућег степена социјалне, етничке и културне хомогености. Резултати оваквог демографског развоја данас потврђују постојање сасвим одређене социо-психолошке, културне, економске и геополитичке логике албанске популације која је успела да за само нешто више од три деценије оствари практично ненарушиву етничку и просторно-демографску компактност. Ово не значи ништа друго већ одсуство управљачке и планске акције државе Србије и њених центара политичке моћи да развитак становништва у земљи усмери ка постизању другачијих циљева и исхода који би бар санирали растуће диспропорције и конфликтне односе демографског развоја.

Друштвено-практична афирмација науке о становништву у периоду после Другог светског рата, и увођење система становништва у комплекс друштвено-економског развоја као посебно важне компоненте сазнања о нужности усмереног деловања на развитак становништва кроз општу и диференцијалну популациону политику, било је у нашој земљи најчешће само декларативног карактера. Резултати таквог понашања посебно су видљиви у тренуцима актуелних историјских збивања распада југословенског простора и стварања нових државних заједница.

Полазећи од постојеће демографске ситуације и сазнања о досадашњем, односно предпоставкама о будућим токовима природног кретања југословенског становништва (уз напомену да бројна сложена питања овде нису ни дотакнута), намеће се доношење одређених закључака о потреби, допуштivosti и остварљivosti увођења система становништва у круг планерских категорија, и то првенствено у вези природног кретања и биолошке репродукције. Јер, ако је природно кретање становништва природно-друштвени процес од најбитнијег значаја за ма коју људску и друштвену заједницу, па тако и за друштво Србије и СР Југославије, и ако је евидентна и императивна потреба за дугорочним и сврсисходним друштвеним деловањем на такав обим и квалитет биолошке репродукције становништва који ће чинити складну и

функционалну целину са укупним развојним процесима у држави - онда је становништво, а пре свега биолошка компонента његовог развитка, планоолошка категорија првога реда. Овакав закључак претпоставља нужне одговоре на многа питања и недоумице које дубоко задиру у теорију и праксу развитка југословенског становништва и њених природних, просторних и друштвено-историјских комоненти.

ЛИТЕРАТУРА

- Hawley Amos**, Population and Society: Anessay of Growth. In "Fertility and Family Planning. A World View. The University of Michogen Press, 1969.
- Милован В. Радовановић**, Косово и Метохија у Републици Србији и Савезној Републици Југославији, Београд -Ваљево, 1993.
- Мирослав Рашевић**, Становништво СР Југославије - тенденције и проблеми, у „Становништво и домаћинства СРЈ - према попису 1991. ИДН ЦДИ и СЗС, Београд 1995.
- Светлана Радовановић**, Етничка структура и матерњи језик становништва Југославије, у Становништво и домаћинства СРЈ - према попису 1991, ИДНЦДИ и СЗС, Београд, 1995.
- Светлана Радовановић**, Демографски раст и етнодемографске промене у Републици Србији, Ед. Етнички простор Срба, књига 1, Универзитет у Београду, Географски факултет, 1993.
- Брезник Душан**, Дугорочан развитак становништва Југославије и нека поређења са становништвом света, „Статистичар“ бр. 10, Београд 1982.

СВЕТЛАНА РАДОВАНОВИЋ

REGIONAL AND ETHNIC DISPROPORTIONS IN NATURAL MOVEMENTS OF THE POPULATION OF SERBIA

S U M M A R Y

The neglect of the importance of natural movement of population caused in the Republic of Serbia a numerous of controversies in demographic development. Because of that, it could heppened that in the scopes of the same contry, under the same conditions of political and social-economic structure, expressive characteristics of demographic development become divergent reproductional behavior of Cristian and Muslim population. That is how in the largest part in the contry in which dominate Christian population (Vojvodina and teh largest part of Central Serbia) for a lot of years population is on the edge of biological depopulation, while in the some time in the Southern Serbian province, population of Albanian nationality is reproduction with almost the intensity as the population of Asian and Islamic countries. Since 1991. absolut carriers of national regeneration of population of Serbia state (Republic of Serbia) became its cultural civilization alien national minorities and ethnic groupps (Albanians, Muslimas of Rashka region, Gipsies).